

АРТИКУЦА Н. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент, науковий керівник

Центру інноваційних методик правничої освіти,

Національний університет

"Києво-Могилянська академія", м. Київ

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Автор розглядає проблему підвищення якості підготовки юристів крізь призму можливостей реалізації інноваційного потенціалу української вищої школи

Автор рассматривает проблему повышения качества подготовки юристов через призму возможностей реализации инновационного потенциала украинской высшей школы

The author looks into the problem of improving the quality of law students training from the point of view of using the innovative potential of Ukrainian high school

Однією з ключових проблем забезпечення розвитку вищої школи України у напрямі інтеграції до європейського освітнього простору є пошук і впровадження принципово нових ідей, рішень і механізмів для модернізації змісту і форм навчання, підвищення якості підготовки фахівців, забезпечення відповідності освітніх послуг вітчизняних ВНЗ європейським і світовим стандартам.

Незважаючи на певні досягнення у розробленні нових підходів, технологій і методів навчання як з боку академічних педагогічних установ, так і провідних університетів України, інноваційні ресурси і потенціал нашої вищої професійної освіти, особливо у сфері підготовки висококваліфікованих юристів досі залишаються недостатньо вивченими і висвітленими у науково-педагогічній та методичній літературі. У вищих навчальних закладах, що готують бакалаврів, спеціалістів та магістрів права, бракує спеціалізованих центрів (лабораторій), які б здійснювали системні дослідження інновацій у сфері вищої юридичної освіти, акумулювали б найкращий зарубіжний і вітчизняний досвід розроблення й впровадження нових за змістом і формою правових дисциплін, зокрема міждисциплінарного характеру, що виникли на стику права і суміжних наук, допомагали викладачам опановувати, створювати і впроваджувати нові методики викладання тощо. Не секрет, щодо викладацької роботи залучається чимало тих, хто займаючись юридичною практикою, не має належного уявлення про сучасні педагогічні технології, не володіє необхідним спектром ефективних методик викладання, насамперед інтерактивних, не вміє застосовувати у своїй педагогічно-викладацькій діяльності найсучасніші технічні досягнення, недостатньо ознайомлений із психолого-педагогічними основами роботи зі студентами.

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору

Водночас вимоги до професійної підготовки юристів в усьому світі є надзвичайно високими, до того ж постійно ускладнюються професіограма представників правничої професії, ось чому їхні професійні стандарти підлягають кореляції і системному перегляду з урахуванням розвитку права, правових систем, тих змін, що відбуваються у політико-правовому житті кожної держави і світу в цілому, нових суспільних потреб тощо.

Основними факторами і процесами, що спричинюють зміни та стимулюють нововведення у сучасній вищій юридичній освіті, є такі: динамічний розвиток правового знання, збагачення його новими правовими поняттями і категоріями, зміни в системі і класифікації правових наук, зокрема формування і поява нових галузей права і відповідно галузей законодавства, інтеграція і диференціація у розвитку права, міждисциплінарність сучасних правових знань, постійне розширення сфер правового регулювання, активні кодифікаційні процеси, зокрема, прийняття нових кодексів та інших нормативно-правових актів, ратифікація Україною нових міжнародно-правових документів, розвиток нових міжнародно-правових інститутів, глобальне розширення інформаційно-правового простору, актуалізація проблем гармонізації українського та європейського законодавства, зокрема проблеми імплементації міжнародно-правових норм у систему національного законодавства; входження у європейський освітній простір, реалізація положень Болонської декларації у системі підготовки вітчизняних правників, інтернаціоналізація вищої юридичної освіти, поява інтегрованих міжнародних правових досліджень, інтенсифікація міжнародної співпраці викладачів, науковців, студентів та ін.

Усе це зумовлює необхідність постійного оновлення змісту юридичної освіти відповідно до результатів наукових досліджень та реальних суспільних і фахових потреб. Йдеться не лише про розширення спектру фахових дисциплін (введення у навчальні програми нових перспективних міжгалузевих і прикладних дисциплін), що дозволить готувати витребуваних у сучасних умовах спеціалістів із нових напрямів права. Хоча і в цьому плані навчальні програми українських ВНЗ з підготовки юристів поступаються за пропонованим набором навчальних предметів провідним західним університетам. Порівняймо, наприклад, спектр дисциплін з проблем європейського права, порівняльного правознавства, комерційного, контрактного, фінансового, банківського, інформаційного, зокрема телекомунікаційного, авторського, корпоративного, енергетичного права, нормотворчості, юридичної техніки і юридичної лінгвістики в університетах Європи та США. Таке зіставлення виявить не лише істотну різницю у пропонованих українськими ВНЗ навчальних послугах, але й наявність істотних прогалин у системі фахової підготовки вітчизняних юристів, невідповідність змісту правової освіти сучасним вимогам. У зв'язку з цим згадую парадоксальний, на перший погляд, вислів німецького вченого Берхарда Шльоера, автора "Німецько-українського словника термінів адміністративного права", який пролунав під час його зустрічі зі студентами НаУКМА: "Національний юрист - це людина з обмеженим інтелектуальним досвідом", маючи на увазі нагальну потребу в оволодінні міжнародно-правовими знаннями, правовим досвідом інших країн, багатомовності правників.

Окрім того, західні університети, будучи, за словами американського професора Вінсента Джонсона (Університет Св. Марії), "гравцями на ринку праці й бізнесу", більш інтенсивно реалізують принципи поєднання наукової та навчальної діяльності, орієнтації на прикладний характер правових досліджень, вільного вибору студентами навчальних дисциплін, демократичності у взаєминах викладача і студента.

Вітчизняним освітнім інституціям бракує ефективних форм управління, застосування дієвих засобів заохочення і стимулювання роботи науково-педагогічних працівників, передусім викладачів-новаторів у їх творчих пошуках, конструюванні оригінальних авторських програм, створенні власних технологій навчання, допомоги у плануванні й організації педагогічних експериментів, організації системних міжнародних обмінів та стажувань у різних університетах світу, забезпеченні сприятливих можливостей та умов для підвищення фахово-педагогічної кваліфікації; більш демократичних засад організації навчально-виховного процесу (збільшення дисциплін вільного вибору та самостійної роботи у навчальному навантаженні студентів, самостійності у побудові власної концепції та плануванні навчання тощо). Відчутною є дистанція не на нашу користь і в плані матеріально-технічного, зокрема комп'ютерного забезпечення навчального процесу. Так, далеко не кожен ВНЗ, що готує юристів, має власну довідково-пошукову систему з проблем освітніх інновацій, обладнані на основі сучасних технічних досягнень навчальні аудиторії, електронні та мультимедійні програми й підручники хоча б з основних дисциплін.

Водночас українською педагогічною наукою, академічними установами та провідними ВНЗ створено доволі потужний інноваційний потенціал насамперед у формі цікавих наукових та науково-методичних праць з актуальних освітніх проблем, зокрема, монографій колективних та авторських, дисертацій, спеціальних тематичних видань з проблем інновацій у вищій освіті, збірників статей, доповідей та інших матеріалів наукових конференцій і семінарів з актуальних проблем розвитку сучасної освіти як в Україні, так і за її межами, методичних рекомендацій, навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів та оригінальних авторських програм, які можуть слугувати прикладом творчого інноваційного пошуку для різних галузей вищої професійної освіти, включаючи юридичну. Разом у своїй сукупності вони являють собою науково-методичну базу і водночас містять потенційні ресурси для подальшого пошуку і впровадження освітніх інновацій [1].

Ознайомлення з новими науковими, науково-методичними, навчально-методичними і дидактичними розробками науковців і освітян дає уявлення про найважливіші аспекти інноваційної діяльності української вищої школи: нормативно-правове регулювання питань вищої освіти; Болонський процес та євроінтеграція вищої школи; модернізація та підвищення якості освіти; її демократизація та гуманізація; нові підходи до управління і фінансування вищих навчальних закладів; кредитно-модульно-рейтингова система навчання; інноваційні методики викладання дисциплін; інформатизація та сучасне технічне забезпечення навчального процесу; педагогічна інноватика: методологічні, філософські, психологічні та виховні аспекти. Науково-методичні мате-

ріали з проблем удосконалення вищої освіти України віддзеркалюють реалізацію тенденції поєднання навчальної та наукової роботи ВНЗ, традиційних і нових підходів до навчання, фундаментальної підготовки фахівців із профільною спеціалізацією, пошуки нових методик і форм підготовки спеціалістів.

Актуальні напрями, принципи і заходи освітньої політики держави в напрямку інтеграції української освіти в загальноєвропейський освітній простір віддзеркалені в численних нормативно-правових документах, що регулюють інноваційну діяльність української вищої школи. Так, нормативну базу сучасної інноваційно-освітньої політики держави складають закони та інші нормативно-правові акти України: "Про вищу освіту", "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні", "Про Національну програму інформатизації", "Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікації з вищої освіти в Європейському регіоні"³, "Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні", "Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні", "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні", "Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти", "Про затвердження Державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006-2010 роки", "Про утворення інституту інноваційних технологій і змісту освіти" та інші.

Концептуальні засади розвитку вищої школи України та її інтеграції в європейський освітній простір, порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності в Україні, основні напрями реформування та підвищення якості навчальних послуг висвітлені також у низці документів Міністерства освіти і науки, серед яких; "Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності", "Підвищення ефективності вищої освіти - визначальний чинник зростання соціально-економічного потенціалу держави", "Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника розвитку та інтеграції в європейське співтовариство", "Вища освіта і наука - найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку" тощо.

Чинна нормативна база регламентує конкретні дії та заходи щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України, які мають здійснюватись в усіх напрямках, це, зокрема, впровадження ступеневої вищої освіти, кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, інноваційних технологій і форм підготовки фахівців, інформатизації та комп'ютеризації, демократизації та гуманізації процесу навчання.

Потужним ресурсом для розвитку інноваційно-освітньої діяльності слугує активна творчо-пошукова діяльність викладачів-новаторів. У кожному ВНЗ має бути створена сприятлива творча атмосфера інтелектуального пошуку, аналізу й розв'язання можливих проблем у навчальному процесі, знаходження шляхів і методів ефективної аудиторної та позааудиторної роботи. Причини, які заважають не тільки молодим педагогам здійснювати інноваційну діяльність - відсутність необхідної науково-методичної бази, системи відповідної фахової підготовки на рівні курсів підвищення кваліфікації викладачів права.

Адже сьогодні викладач повинен вміти: проектувати навчальний процес, поєднувати різні підходи до технології навчання, знаходити оптимальні для кожного заняття форми і методи навчальної роботи, застосовувати інноваційні методи навчання, розв'язувати творчі, проблемні завдання професійно-педагогічної діяльності.

В інноваційних процесах здійснюється перетворення не лише самого викладання як педагогічної діяльності з усіма її засобами і механізмами, але й суттєво переглядаються її цільові настанови та ціннісні орієнтації: спрямованість у майбутнє; побудова нового типу стосунків між педагогом і слухачем (ці стосунки втрачають характер примусу і підлеглості і набувають характеру співтворчості, рівної взаємодії, взаєморегуляції та взаємодопомоги); реалізація індивідуально-творчого підходу (наприклад, допомога студентові у виборі освітньої траєкторії та мотивації навчання: уточнення і формулювання мети, яку ставить перед собою студент (перелік вмінь і навичок, яких хоче набути студент під час вивчення курсу); допомога студентові у плануванні його навчальної, науково-дослідної та професійно-практичної діяльності; консультування з питань найбільш ефективних прийомів і методів самостійного вивчення й аналізу матеріалу),

Високопродуктивними і перспективними є форми роботи, що ґрунтуються на синтезі аудиторної і позааудиторної роботи. Вони не тільки сприяють формуванню професійних вмінь і навичок, але й водночас плекають активну громадську позицію майбутнього спеціаліста (наприклад, новаторські форми експериментальних та творчих лабораторій, науково-дослідницьких центрів, громадських організацій, правничих клінік тощо).

Модернізація вищої школи передбачає оновлення змісту, структури і форм освітньої діяльності. Створення інноваційного освітньо-виховного середовища неможливе без внесення якісно нового змісту у вищу професійну освіту, без оптимізації кадрово-педагогічного потенціалу, підвищення рівня науково-методичного забезпечення навчального процесу, впровадження інноваційних технологій і методик викладання, оволодіння дослідно-експериментальними видами діяльності.

Неодмінною умовою успішної реалізації інноваційних винаходів і розробок у навчальному процесі є вирішення проблем освітнього менеджменту та управління інноваціями.

Ефективне управління інноваціями на всіх рівнях (від загальнодержавного до університетського) має стати важливою складовою освітньої політики держави, регіону, вищого навчального закладу. Важливі завдання реформування вищої школи можна виконати лише за умови удосконалення усіх ланок і структурних елементів системи вищої освіти.

Розглянемо проблеми освітнього менеджменту на рівні вищого навчального закладу. У процесі підготовки фахівця у ВНЗ задіяно багато осіб - адміністрація, професорсько-викладацький склад, методисти, технічний і бібліотечний персонал. Якість їхньої роботи суттєво залежить від рівня розвитку системи управління ВНЗ. З метою удосконалення системи управління ВНЗ потрібно не лише застосовувати найкращий досвід керівництва кафедрами і факультетами власного закладу, але й про-

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору

відних університетів України, Європи, світу, обираючи і впроваджуючи найбільш ефективні форми делегування повноважень, активізації участі педагогічного колективу і органів студентського самоврядування в управлінні науково-навчальним та виховним процесом, засоби стимулювання й заохочення підвищення професійної кваліфікації та педагогічної майстерності викладачів, підтримки інноваційних пошуків членів колективу, профілактики конфліктних ситуацій.

Пошук оптимальних і дієвих моделей управління вищим навчальним закладом має ґрунтуватись на синтезі усіх складових освітнього менеджменту: управління функціональними процесами усіх структурних підрозділів ВНЗ, включаючи навчальну, наукову, виховну, фінансово-економічну, господарську, соціальну та культурно-просвітницьку діяльність, матеріально-технічне та комп'ютерне забезпечення навчального процесу, формування корпоративної культури закладу, сприяння працевлаштуванню студентів, навчання і підвищення кваліфікації керівних кадрів, формування і розвиток управлінського резерву ВНЗ, міжнародні контакти і обміни, стратегічне планування тощо. Основними принципами формування професорсько-викладацького складу має стати відбір фахівців лише за відкритими конкурсами, контрактна форма роботи, високий професіоналізм, перебування у режимі постійного інноваційного пошуку, прагнення професійного і особистісного самовдосконалення, вміння викликати інтерес до дисципліни та стимулювати науково-дослідні пошуки, індивідуально-творчий підхід до студентів, демократизм, толерантність. Праця викладача має підлягати рейтинговій оцінці з боку студентів.

Ефективності діяльності, організації та управління університетом сприяє повна комп'ютеризація всієї інфраструктури (усі підрозділи), зокрема, у сфері документообігу, інформаційного та навчально-методичного забезпечення. У науково-навчальному процесі мають ширше використовуватися новітні технології у сфері світових інформаційних ресурсів, зокрема, шляхом побудови модерних бібліотек з потужними електронними базами.

Дієвим фактором зростання творчого потенціалу суб'єктів навчального процесу є впровадження інноваційних, зокрема інтерактивних методів і форм викладання. Йдеться насамперед про різноманітні види тренінгів: коучинг, професійні тренінги, майстер-класи, бізнес-тренінги, тренінги лідерства, особистого зростання та ефективної комунікації, ігрові методи (рольові та навчальні ігри). У підготовці майбутніх юристів надзвичайно високу ефективність навчального процесу забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів навчальної роботи, як: аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; брейнстормінг ("мозковий штурм"); діалог Сократа; "дерево рішень"; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); "займи позицію"; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; метод аналізу і діагностики ситуації; метод проектів; моделювання; навчальний полігон; PRES-формула (від англ. Position-Reason-Explanation or Example-Summary); проблемно-пошуковий метод; дебати; робота в малих групах тощо.

У клінічній юридичній освіті перспективними є насамперед інтерактивні методи, спрямовані на формування й закріплення практичних навичок роботи з клієнтами, вирішення професійних проблем різного ступеня складності, роботи з судово-процесуальними документами: проблемний метод, запрошення спеціалістів, соціальні проекти, аналіз правової ситуації; "ток-шоу"; судові слухання; метод інтерв'ю (інтерв'ювання) та консультування клієнта; переговори; навчаючись та інші.

Допомогти освітянам розвинути свій інноваційний потенціал та координувати інноваційно-пошукову діяльність покликані спеціалізовані інноваційно-освітні центри. Вони мають стати генераторами нових ідей та експериментальною творчою лабораторією для розроблення, удосконалення та впровадження інноваційних підходів, моделей, форм і методів роботи ВНЗ. Перший такий осередок, а саме Центр інноваційних методик правничої освіти був створений 2002 року на факультеті правничих наук Національного університету "Києво-Могилянська академія". З 2007 року діє загальноуніверситетський відділ інноваційних методик і технічних засобів навчання.

У майбутньому будуть створені міжуніверситетські комплекси, які стануть осередками інноваційних пошуків як у галузевій, так і міжгалузевій вищій освіті. Це можуть бути центри з конкретною спеціалізацією (наприклад, вища юридична освіта), так і міждисциплінарні (наприклад, економіка і право). Такі комплекси координуватимуть інноваційно-пошукову діяльність вищих навчальних закладів певного профілю в країні та стануть привабливими центрами для плідного і конструктивного діалогу спеціалістів тієї чи іншої сфери на міжнародному освітньому ринку. Вони допоможуть викладачам певної спеціалізації ознайомитися з найновішими досягненнями провідних українських та зарубіжних учених тієї чи іншої галузі, новими та ефективними технологіями викладання кожної дисципліни, одержати повну інформацію про науково-методичні вимоги, форми і методи аудиторної і позааудиторної роботи, взяти участь у педагогічних експериментах, підвищити рівень своєї професійно-педагогічної майстерності до рівня міжнародних вимог.

Створення на базі провідних університетів України спеціалізованих міжуніверситетських інноваційних центрів, організація і діяльність яких ґрунтується на комплексному підході, слугуватиме дієвим механізмом модернізації та реформування не лише університетської освіти, але й усієї системи вищої школи в Україні, прискоривши її входження в загальноєвропейський освітній простір.

Література:

1. Інновації як фактор модернізації та підвищення якості вищої освіти: Бібліографічний показник (1995-2006) / Укл. Н. В. Артикуца, О. М. Клоченко, Т. О. Лішук; НаУКМА. - К: "Стилос", 2007. - 616 с.